

SPEKNER ENIKŐ VÁLASZA
DR. ÉRSZEGI GÉZA ÉS DR. DRASKÓCZY ISTVÁN
OPPONENSI VÉLEMÉNYÉRE

Mindenekelőtt szeretném kifejezni hálás köszönetemet bírálóimnak, Dr. Draskóczy István egyetemi docensnek és Dr. Érszegi Géza c. egyetemi tanárnak, hogy disszertációm alapos vizsgálat alá vetették, értékelték annak eredményeit és rávilágítottak annak kérdéses vagy vitatható részeire. Szeretném ugyancsak köszönetemet kifejezni témavezető tanáromnak, Dr. Bertényi Iván professzor úrnak, aki mindig lelkesen támogatta munkámat és kitartóan biztatott annak mielőbbi befejezésére vagy legalább a disszertáció beadására.

A feldolgozásra kiválasztott témának, ahogy arra Draskóczy István opponensem is felhívta a figyelmet, nagy a szakirodalma. Főleg Buda, illetve Budapest várostörténetének keretében foglalkoztak többen a királyi székhely kérdésével, mégis azt kell mondanom, hogy a téma önálló kérdésfeltevésésként vagy feldolgozásoként csak egy-egy szerző, bár rendkívül részletes, szinte monografikus, de mégiscsak néhány tanulmányában látott napvilágot. Gondolok itt elsősorban Kumorovitz Lajos Bernát és Kubinyi András, valamint a velük több kérdésben vitatkozó és más álláspontot képviselő Györffy György munkáira, bár az utóbbi szerző nem önálló műként, hanem Budapest Árpád-kori történetének közreadásával ismertette nézeteit. A történeti szakirodalomban máig e szerzők megállapításai élnek tovább, noha a várhegyi Buda vonatkozásában azóta már jelentek meg olyan kisebb-nagyobb történeti, régészeti és topográfiai feldolgozások, amelyek részletesen foglalkoztak a budai királyi székhely kérdéskörével, és jelentősen módosították a már említett szerzők ismert elgondolásait. Elsősorban Magyar Károly és Végh András műveit kell említenem, akiknek ezúttal is köszönöm, hogy felkeltették a téma iránti érdeklődésemet és mindenekelőtt termékeny vitáinkat, amelynek eredményei reményeim szerint e témakörben megjelent eddigi tanulmányaimban és főként e disszertáció soraiban is tetten érhetők.

Draskóczy István opponensem hiányolta a címben szereplő királyi székhely definíció szerinti meghatározását hozzátéve, hogy a dolgozatból „természetesen kitűnik a disszertáció írójának véleménye”. A bevezetőben valóban csak azt szögeztem le, hogy a külföldi, főleg német kutatók munkássága során kidolgozott minta alapján, a Kubinyi András által nálunk meghonosított, igen sok szempontot felölelő rezidencia-kutatás mely aspektusából kívánom témámat tárgyalni. Erről a következőket írtam: „...jelen értekezés a kormányzattörténet nézőpontjából kívánta megragadni az egyes királyi székhelyek kialakulásának folyamatát, egymásra épülését és változásait. Az értekezés a forráselemzés módszerét alkalmazva, az archontológia, a királyi itineráriumok és a szfragisztika eredményeit felhasználva, illetve ahol a szakirodalomban hiány tapasztalható annak kiegészítésével (I. (Anjou) Károly király 1323–1342 évi itineráriumának elkészítésével, a királyi és nádori oklevelek pecséthasználatának vizsgálatával stb.) igyekezett a témát minél sokoldalúbban körbejárni – mint említettük – elsősorban kormányzattörténeti megközelítésből”. Igen, a dolgozat valóban a Draskóczy István által felvázolt, korábban Kumorovitz Lajos Bernát és Kubinyi

András által megfogalmazott, általam talán túl evidensnek vett és ezért részleteiben meg nem ismételt székhely fogalommal dolgozott.

Örömmre szolgált, hogy a téma korszakhatárait mindkét opponensem elfogadta, bár be kell vallanom, hogy az értekezés az eredeti tervek szerint a 12. század végétől, azaz Óbudának a királyi székhelyek sorába történő betagozódásától egészen a várhegyi Buda 15. század elejei végleges állandó királyi székhellyé válásáig kísérte volna végig Buda királyi székhellyé alakulásának folyamatát. Hamar be kellett azonban látnom, hogy a még hiányzó királyi itineráriumok nélkül az általam választott módszerrel a feldolgozás olyan terjedelmű munkát kíván, ami meghaladja e disszertáció kereteit. Hiányként említem főleg Nagy Lajos király itineráriumát, amely pedig elengedhetetlenül szükségesnek látszik Buda szerepének megvilágításához és viszonyításához a visegrádi királyi székhely tekintetében, illetve mellé az egyes kormányzati hivatalok és kormányzati tisztviselők hivatali működési helyszíneinek a teljes Anjou-kori és a Zsigmond-kor eleji anyagok forrásszintű feldolgozását, (bár ezt a Zsigmond itinerárium összeállítói, Engel Pál és C. Tóth Norbert, illetve a központi kormányzati vizsgálatát Kondor Márta már részben elvégezte). Így célszerűnek látszott I. (Anjou) Károly király halálát és Óbudának az anyakirályné, Piast Erzsébet részére történő 1343. évi eladományozását, mint az egyik királyi, illetve kormányzati központnak a megszűnését korszakhatárként választani. Ezzel sikerült Óbuda központi kormányzati szerepét teljes egészében megrajzolnom, de nyitva maradt a 14. század közepétől már *potenciálisan* egyedüli központként, királyi székhelyként számításba jöhető Buda további formálódásának, korszakainak részletes vizsgálata.

Úgy tűnik opponenseim az eddig vizsgált időszak periodizációját és a fordulópontok meghatározását elfogadták, valamint egyetértettek azzal a vizsgálati módszerrel, ahogyan közvetlen források hiányában közvetett bizonyítékokkal támasztottam alá, hogy a IV. Béla király által a Várhegyen alapított város, új Buda nemcsak nagyszámú embertömeg, azaz polgár befogadását és menedékét szolgálta, hanem adott esetben képes volt a még szálláshelyeit gyakran változtató, azaz utazó király, valamint családja és udvara számára központi szálláshelyül szolgálni, azaz királyi székhelyként működni. Az alapítás szándékában tehát nemcsak a városteremtő uralkodó nagy ívű célkitűzését érhetjük tetten, ahogy azt Szűcs Jenő gondolta, hanem az egyre inkább a jól védhető központban megállapodni akaró király terveit is, amit feltehetően a fiával történt konfliktus szakított félbe. Jól érzett rá Draskóczy István bírálóm, hogy a dolgozat „a rezidencia szempontjából” sugall egy új, a budai ispánság létrehozását tervező hercegtől az óbudai királyi központot egyre gyakrabban és tudatosabban használó, majd az annak tágabb körzetében új és védettebb budai központot létrehozni kívánó királyig ívelő IV. Béla képet.

Az új budai vár, illetve város királyi székhely mivoltát bizonyító tényezők közé sorolom a városban létesült királyi alapítású épületeket, illetve azok királyi alapításának bizonyítását, valamint az azokkal összefüggésbe hozható királyi intézkedéseket. Ezek sorát a királyi kápolnaként alapított Boldogasszony-egyház alapítástörténete nyitja meg, az azzal egy időben és mellette épülő, a király közvetlen környezetében, valamint a városalapításban is jelentős szerepet játszó kolduló rend, a domonkosok kolostorának és első nagykáptalanának történetén át a „régí királyi ház”, más néven

Kammerhof és a budai pénzverésre vonatkozó királyi intézkedés tárgyalásával folytatódik, végül az István úr tornya és a budai rektorátus intézményének egymással összefüggésben kifejtett keletkezéstörténetének részletes taglalásával zárul.

Köszönöm Draskóczy Istvánnak a pénzverés kérdéséhez hoztátett kiegészítéseit. Erre a részre vonatkozóan szeretném még kiemelni, hogy az István toronyra vonatkozó korábbi keltezésemet Zsoldos Attila kutatásait figyelembe véve magam is módosítottam, s azt az 1266 és 1270 közti időszakban határoztam meg, valamint újdonságként felvetem, hogy a torony építésének királyi engedélyezése vagy már a kész torony átadása István részére trónöröklése szimbolikus elismeréseként is értékelhető. Ebből a szempontból figyelemre méltó, s a dolgozatban is kellő hangsúlyt kap, hogy István mennyire tisztában volt Buda jelentőségével, hiszen apja halála után a trón biztosítása érdekében nagy gyorsasággal a keleti országrészből Budán termett, hogy bevonulásával átvegye a hatalmat immár az egész ország felett, majd innen ment fehérvári koronázására. (Zárójelben jegyzem meg, hogy Szerémi Haragos István tornyára vonatkozó adatának azután adtam nagyobb hitelt, hogy az Egyetemi Könyvtárban megtekintettem Thuróczy János krónikája brünni kiadását, ahol az angyalarcú, szinte gyermek kinézetű IV. Béla után Istvánt, mint egy bösz római hadvezért ábrázolták, úgy tűnik a 15. században még valóban élt a Szerémi által lejegyzett néphagyomány).

Visszatérve a korábbiakra, a fentebb vázolt események ellenére a késő Árpád-korban, V. István rövid, IV. László hosszú uralkodása alatt, illetve III. András uralkodásának első felében nem dönthető el egyértelműen, hogy Óbuda vagy Buda tekinthető-e az évi rendszerességgel felkeresett királyi központnak. A „Datum Bude” fordulattal jelzett problematikáról szóló, a forrásokon alapuló elemzésemet mindkét opponensem helytállónak értékelte. Meggyőzte őket ugyanis az a végkövetkeztetésem, hogy Kumorovitz Lajos Bernát, Kubinyi András és Györffy György Draskóczy István véleményében taglalt álláspontjával ellentétben erősen valószínűsíthető, hogy a két terület nem vált el élesen egymástól, s a kor embere számára nem jelentett különbséget, hogy a központját az év egy meghatározott időszakában felkereső uralkodó és udvara aktuálisan éppen Óbudán vagy Budán volt megtalálható. A Draskóczy István által felhozott Kumorovitz megállapítás, miszerint „Óbudát 1274 előtt az országban olyan jelentőségű helynek tekintették, mint amilyennek Bécszet Ausztriára nézve, Krakkót pedig Lengyelországra nézve” az 1212. utánra keltezett gyanúsnak tartott oklevélből vett „*civitas (urbs) famosa*” értelmezése alapján született. Ezt az oklevelet IV. László király 1274-ben írta át, ezért határozta meg Kumorovitz azt „II. András 1212 utánra datált, de legkésőbb 1274 előtt átdolgozott állítólagos oklevelének, amelynek viszont elfogadta az Óbuda jelentőségére vonatkozó minősítését, azazhogy az *civitas (urbs) famosa*, ami szerinte a *locus communishoz/locus communiorhoz* hasonlóan az európai latinságban a központ, székhely stb. jelölésére vonatkozó kifejezés. Ebben a munkájában az 1212. évi, illetve utáni, hamisnak tartott oklevelekkel kevesebbet foglalkozott, mivel a hiteles Doma oklevelet elégségesnek tartotta Buda (és Pest) fővárossá alakulásának kezdetei, az óbudai királyi székhely kialakulásának megvilágosításához. Egy évvel később írt tanulmányában azonban már részletesen megvizsgálta hitelességüket, s ebben az utóbbit még esetleges hamisítványként is – ugyanis ő II. András-korinak határozta meg, és nem volt teljesen meggyőződve annak

hamis voltáról, bár tiszteletben tartotta korábbi nagynevű diplomatikusok, többek között Szentpétery Imre és Gárdonyi Albert véleményét, noha mások, mint Wenzel Gusztáv, Pauler Gyula, Karácsonyi János nem értékelték hamisnak. Ezért úgy gondolom, hogy az Óbuda vagy Buda a késő Árpád-kori királyi székhely kérdésfeltevésben az 1274. év nem jelent határvonalat.

Draskóczy Istvánnak viszont jogos az a felvetése, hogy a „népes, gazdaságilag fejletett, Óbudánál fejlettebb kereskedelmi központ, Buda vára, mely ugyancsak *locus communior* volt, és mint királyi alapítású város az egyházi tulajdonú Óbudával szemben különlegesebb előjogokat szerzett” miért nem vált alapítása után egyedüli királyi székhellyé. A választ valószínűleg abban találjuk meg, hogy Buda városának alapítását követő teljes kiépülését a források alapján a hatvanas évek közepére tehetjük, amikor is IV. Béla király és fia, István herceg konfliktusa, majd István rövid idejű királyságát követően fia, IV. László uralkodásának zűrzavaros időszaka nem volt alkalmas a királyi székhely ügyének eldöntésére. Egy ilyen helyzetben talán az Óbudához köthető hagyományoknak nagyobb stabilizáló ereje lehetett, miközben már egyre több jel mutatott a várhegyi Buda királyi, illetve királynői használatára.

A viszonyok csak III. András uralkodásának második felére változtak meg annyira, hogy a székváros problémája nyugvópontra jusson. A kérdés eldöntése a még mozgó királyi udvar esetében véleményem szerint talán nem is olyan lényeges, de III. András uralkodásának második felében, amikor szinte állandósul a király és udvarának budai jelenléte egyszerre jelentőssé válik annak meghatározása, hogy ez az állandó jellegű székhely Óbudán vagy Budán valósult-e meg. Sajnos a rendelkezésre álló források nem teszik lehetővé ennek százszázalékos tisztázását. Bizonyos fontos események azonban, főleg az 1298. és 1299. évi pesti és rákosi országos gyűlésekhez kapcsolódó budai tartózkodások, a budai várban tartott királyi törvényszék, majd a királynak itt bekövetkező halála, sőt az a tény, hogy az itteni Szent János ferences kolostor templomában lett eltemetve, nagy valószínűséggel erősítik, hogy ekkor már ez utóbbi helyszín határozta meg az uralkodónak és kormányának a korábnál jóval gyakoribb, szinte már konstans jelenlétét. Ám a király halálát követően az óbudai királyi palota sorsának rendezése arra is felhívja a figyelmet, ahogy ezt Érszegi Géza opponenssem a dolgozatomból kiemelte, hogy Óbuda szerepe még nem dőlt el véglegesen.

A budai királyi székhely kérdéskörében minőségi változást valóban a 14. század eleji trónharcok hoztak, ebben a megállapításban semmi újdonság nincs, ezt a szakirodalom már régóta így tartja számon. Azt azonban már kevésbé szokták hangsúlyozni, hogy ekkor vagy talán már 1296-t követően itt alakult ki az első állandó jellegű királyi székhely és nem 1323-ban Visegrádon. Ezt az alországbíró és alnádor, majd az országbíró budai ténykedése egyértelműen bizonyítja, hiszen hivatalaik a király távollétében is folyamatosan működtek. Az állandó jellegű királyi székhelyek sorából később Temesvárt sem zárnam ki, hiszen ne felejtsük el, hogy itt indul meg az udvar hiteleshelyi munkáját irányító kápolnaispán hivatalának működése. Első adatunk erre vonatkozóan 1317 novemberéből még a tisztség viselőjének megnevezése nélkül tartalmi átírásban maradt fenn, és az oklevél a keltezés helyszínét sem nevezi meg, de mivel az országbíró ítélőszéke elé való idézés foganatosítását végzi el

benne a kápolnaispán, kétség sem férhet sem a hiteleshelyi tevékenységhez, sem a temesvári keltezéshez.¹ A kápolnaispán oklevéladása különösen fontos, mert az ő működése mindig az állandó királyi rezidenciához kötődött, okleveleit mindig ott állította ki. A 14. század eleji trónharcok, majd az oligarchák elleni küzdelem közepette a központi kormányzat, a királyi kúria, a kancellária és a kápolnaispán működésére vonatkozó adataink azonban a későbbieknél jóval szórványosabbak, ezért kerülhetett el a kutatók figyelmét e lényeges átalakulás kiemelése.

Itt kell kitérnem a királyi székhely és a főváros viszonyának taglalására. Érszegi Géza opponensem – talán a dolgozat és az idézett források sugallatára – óvatosabban fogalmaz és Budát „az ország legnagyobb városaként” határozza meg, míg Draskóczy István felveti Kubinyi András kutatásaira hivatkozva Buda fővárosként történő definiálását a 14. század elejétől kezdődően. A főváros kezdeteivel – mint ahogy láttuk – Kumorovitz Lajos Bernát kezdett el foglalkozni, megalkotva a források elemzésével a már közismert *medium regni* fogalmat. A fogalom bevezetések még nem volt ismert a később nemzetközi szinten elindult rezidencia-kutatás, ezért az azt ismertető Kubinyi András fejlesztette tovább Kumorovitz kutatásait és honosította meg a *medium regni* alapján a rezidenciatáj, a központi régió fogalmát. Ez azt jelenti, hogy a központi funkciókat az egymáshoz közel fekvő rezidenciavárosok és nem egy rezidencia-város látja el, mint nálunk Esztergom, Fehérvár és Buda, melynek hármassága bizonyos értelemben egészen a középkor végéig fennmaradt – állapítja meg Kubinyi András 1994-ben megjelent, a főváros és a rezidencia összefüggéseit taglaló tanulmányában. Ezután teszi fel a kérdést Kubinyi „megkülönböztethetjük-e egymástól a későközépkorban a fővárost és a rezidenciát, vagy ha úgy tetszik a székvárost. Az utazó királyság idején nyilvánvalóan nem beszélhetünk még fővárosról. Buda főváros jellege is csak lassan erősödött meg a 13. század közepétől”. Ezután tér rá a 14. század eleji, közelebről az 1308. évi források elemzésére, nevezetesen a Budára vonatkozó *civitas principalis* és a *sedes regni et maxima civitatum* terminológiák kifejtésére, amiből szerinte már „inkább következtethetünk arra, hogy Budát fővárosnak tekintették”. Azt, hogy ekkor Buda számított a királyi székhelyének és az ország legnagyobb városának más forrásaink is megerősítik, noha ilyen terminus technicussal azok nem élnek, ezért hálásak lehetünk az anomin francia szerzetes igen körültekintő meghatározásának. A *civitas principalis* ugyanis a latin nyelv kifejező gazdagságát tárja elénk, hiszen a *principalis* jelző egyszerre fejezi ki a fejedelmi, azaz székváros, és az első (*princeps, principis*) azaz „fő” város jelentést, ahogy azt bár korábban készített regesztámban még nem fejtettem ki, de a disszertációm 86. lapján már így interpretáltam. Ezek a meghatározások azonban arra az időszakra vonatkoznak, amikor I. (Anjou) Károly éppen hogy átvette az ország feletti kormányzást és udvarával együtt bevonult székvárosába, Budára. A viszonyok 1314 után megváltoztak, tudjuk, hogy Buda megszűnt székváros lenni, s kérdés, hogy ezek után mennyiben tekinthető fővárosnak. Kubinyi András 2001-ben „Buda Magyarország középkori fővárosa” című tanulmányában már árnyaltabban fogalmaz: „Mint ismeretes, Buda csak a XV. század elején vált véglegesen (a török hódításig) királyi rezidenciává, ezért kérdéses, hogy milyen mértékben beszélhetünk addig róla, mint fővárosról. Jelen tanulmányomban a főváros jellegre vonatkozó utalásokból – amelyek különö-

sen bizonyos fontos események alkalmából mutatkoznak meg –, valamint a budai polgárság önértékeléséből indulok ki, hogy a végén választ adhassak a fenti kérdésre.” Majd elemezve a már idézett 1308. évi forrásokat a *civitas principalis*ről kijelenti, hogy az valóban fordítható fővárosnak, de az csupán egy városkategória, ahogy az az 1405. évi városi dekrétumból is kiderül, amely megemlíti a *civitates principalioreseket*, s erre még több külföldi és magyar példát felhozva leszögezi, hogy a kifejezést középkori forrásokban nem fővárosnak, hanem „fő városnak” kell értelmeznünk. Az ország széke kifejezésről pedig megállapítja, hogy „1308 esetében nem tudunk egyértelmű választ adni. Buda szék mivolta az általam ismert forrásokban csak a XV. század második felében jelenik meg újra, és talán nem véletlenül nem az országgal (*regnum*), hanem a királlyal (*rex*) összekötve. Ilyen módon az összekapcsolás az 1308-as adattal bizonytalanná válik, azonban így is igen tanulságos.” Hozzá kell tennem, hogy a budai polgárság önértékelésére vonatkozó forrásokat is csak a 15. század végéről említ Kubinyi András. Ezután elemzi Buda város szerepét a közjogilag fontos királyi ünnepeken, állami aktusokon. Ez korszakunkra vonatkozóan leszámítva a 14. század eleji eseményeket, amikor Buda királyi székváros, kétszer érhető tetten, Károly Róbert budai temetkezési szertartásán és Nagy Lajos király fehérvári koronázását követő budai bevonulásakor. Ezek az események valóban utalhatnak Buda megkülönböztetett jogállására, a városok között kiemelkedő szerepére, mégsem érzem bizonyító erejűnek a 14. századi Buda fővárosként történő meghatározására. Kubinyi András maga is kitér a főváros definíciójából fakadó ellentmondások tárgyalására. A főváros alatt ugyanis a szakirodalom, de a Budára vonatkozó 15. századi források is, ahogy azokat Kubinyi András említett tanulmányában részletesen ismerteti, a „politikai hatóságok koncentrációját érti”, amire Budán a 14. században csak időszakosan került sor. A helyzet bonyolultságát jelzi viszont, hogy ezt a szerepet 1323 után I. (Anjou) Károly a biztonság és egyéb, általunk nem ismert szubjektív szempontok alapján hozott döntése szerint elvileg Visegrád töltötte be. A rezidencia város, ahogy monográfusa, Mészáros Orsolya Kubinyi András nyomán Visegrádot elnevezte, azonban sohasem töltötte be a főváros szerepét, erre utaló forrást vagy forrásokat ugyanis nem ismerünk. Ennek okán választotta azt a megoldást Kubinyi András, amit később a szakirodalom általánosan átvett, hogy a 14. századra nézve különválasztotta a fővárost és a királyi székvárost, egyiket Budában, másikat Visegrádban határozta meg. A magam részéről talán kissé túl részletesen taglalt, de igen lényeges kérdésben a 14. századot sokkal inkább az átmenet időszakaként határozom meg. Kevésbé használnám a még kialakulatlan, s a korabeli szóhasználatban egyáltalán nem értelmezhető főváros fogalmat, Budára maximum a különírt „fő város” kifejezést alkalmaznám, meghagyván azt a korabeli források által is egyértelműen értelmezhető 15. századra.

Érszegi Géza opponensem elvi kérdésként vetette fel a királyi itineráriumok elkészítésének módszertani buktatóit, hosszan idézve a Szentpétery Imre kézikönyvében írtakat a királyi oklevelek keltezési idejének és helyének, illetve az ezzel összefüggő pecsételési eljárásának az itinerárium szempontjából figyelembe veendő nehézségeiről. Magam is osztom Érszegi Géza aggodalmait, s vallom, hogy az itineráriumok összeállításánál igen nagy körültekintéssel kell eljárunk, annál is inkább, mert a társ-

szakmáknál különösen nagy az igény rájuk, viszont képviselőiktől nem várható el, hogy diplomatikai és szfragsztikai tudással felvértezve értékeljék az általunk esetlegesen meggondolatlanul, vagy nem kellően alátámasztott, akár ellentmondásosan közölt adatokat. Mindenek előtt fel kell hívni a figyelmet arra, hogy tökéletes itineráriumot összeállítani az oklevelek kiállításának Érszegi Géza, illetve Szentpétery Imre által taglalt gyakorlata miatt nem lehet, főleg azokban az esetekben nem, mikor a királyi itinerárium, mint például I. (Anjou) Károlynál más forrásokkal nem kontrolálható. I. Károly a helynévvel keltezett pátens, vagy zárt oklevelein mindössze két pecsétet használt, a királyi felségpecsét előlapját, a nagypecsétet, illetve a gyűrűspecstjét. Felsőpecsétet uralkodása alatt, különböző okokból, háromszor váltott, gyűrűspecstet kétszer. A viszonylag nem bonyolult pecséthasználattól azt gondolhatnánk, hogy itineráriumát könnyű összeállítani, mégis nemegyszer megoldatlan problémába ütközünk még a visegrádi királyi székhely állandósulása utáni korszakban is, mivel hadi és diplomáciai útjaira úgy tűnik magával vitte pecséteit, mégis távolléte alatt is adtak ki Visegrádon keltezett okleveleket ugyanazon pecsét alatt. A kancellária 1329 utáni bevezetésével és a gyűrűspecst használatának gyakoribbá válásával a helyzet némileg javul, de a probléma nem oldódik meg maradéktalanul. A legjobb példa erre, hogy 1333 nyara és 1334 tavasza közti hosszas nápolyi tartózkodása alatt is adtak ki Visegrádon keltezett oklevelet, bár ezek száma természetesen jóval alulmaradt az itthon tartózkodásakor kiadott visegrádi keltezésű oklevelekénél. Mégis felveti azt a bizonytalanságot, hogyha ez egy ilyen időszakban megtörténhet, mit kezdjünk azok megbízhatóságával, amelyek folyamatos visegrádi keltezésükkel látszólag nem okoznak problémát, mégsem biztos, hogy a király minden esetben székhelyén tartózkodott. Különösen fontos ennek felvetése a budai királyi jelenlétek vizsgálatánál, aminek érdekében tulajdonképpen az itineráriumot elkészítettem, ugyanis ebben az esetben még hatványozottabban felmerül annak a lehetősége, hogy a király, az oklevelekben tetten érhető alkalmankor többet fordult meg korábbi székvárosában. Ezért különösen fontos, hogy az egyes visegrádi tartózkodások közt meglévő akár egy-két hetes időtartamokat is dokumentáljuk, valamint, hogy a királyi itineráriumokat csak viszonyításként, s ne abszolút értelemben, azaz kellő óvatossággal használjuk fel. Megoldás lehet e kérdésben az Érszegi Géza által felvetett olyan jegyzék elkészítése, mely a keltezési helyekkel rendelkező oklevelek jegyzékét készítené el először természetesen a pecsételési mód és a pecsét, illetve a kiállításra vonatkozó kancelláriai jegyzetek pontos feltüntetésével, s ezután próbálnánk egyetértésre jutni az egyes királyi itineráriumok összeállításáról, már csak azért is, mert szinte minden uralkodó itineráriumára más és más problémát vet fel.²

Az itinerárium elkészítéséhez elengedetlenül szükségesnek tartottam a királyi oklevelek számbavételét, bevallom a privilégiumok regesztáit is sorra vettem, de ez már olyan nagy mennyiséget jelentett, hogy azt a disszertáció melletti adattár már nem bírta el. A regesztáknál természetesen a már megjelent Anjou-kori oklevéltárra támaszkodtam, nem kívánván azonban idegen tollakkal ékeskedni azt minden esetben lehivatkoztam, s csak a személy és helynevek mai írásmódra változtatásával, illetve a helynevek megyei beazonosításával módosítottam, valamint ott, ahol valamilyen számomra fontos adat kérdésesnek bizonyult. A regesztákat sok esetben kiegészítet-

tem a pecsét meghatározásával ott, ahol csak a pecsételési mód volt megadva, valamint a kancelláriai jegyzetekkel, amelyek számos esetben hiányoztak, végül elkészítettem a sorozat kiadásából még hiányzó évek királyi okleveleinek kivonatait. Megtiszteltetés számomra, hogy Érszegi Géza opponensem e tekintetben munkámat példamutatóan szakszerűnek értékelte.

Teljesen egyetértek Érszegi Gézával, hogy Óbuda és új Buda összevetésén túl Pest szerepét is vizsgálni kellene, ahogy érintette ezt Kumorovitz Lajos Bernát is. de mentségemre szolgáljon, hogy Pest Budapest koraközépkori történetének talán legelhanyagoltabb része, – némileg okkal –, ugyanis e tekintetben a legkevesebb a fennmaradt forrásanyagunk. Mindenesetre a régészeti eredmények és a rendelkezésünkre álló források értelmezésével korszerűen fel kellene dolgozni Pest történetét is.

Köszönöm Draskóczy Istvánnak, hogy a gyöngyösi adatra felhívta figyelmemet. Szégyellem, de E. Kovács Péter tanulmánya kimaradt, de ennél nagyobb baj, hogy a Fejér György által kiadott, s csak e kiadásból ismert oklevél hiányzik a királyi oklevelekről készült regesztákból és az itineráriumból is. Valahogy elkerülte a figyelmemet, pedig a *Codex diplomaticus* átnéztem a hiányzó évek tekintetében. Ugyancsak jogos opponensem felvetése az 1310. évi dési kiváltságlevéllel kapcsolatban. Az 1301 és 1310 közötti regesztákat évekkal ezelőtt készítettem el, s egyszerűen elfelejtettem azokat az azóta megjelent Erdélyi Okmánytár adataival felfrissíteni, ígérem, hogy e mulasztásomat pótolni fogom.

Budapest, 2010. november 16.

JEGYZETEK

1. MOL DF 278355 (Usz cs. lt. 2–22). R.: AO IV. 237–238. 627. sz.
2. Ezzel ellentétes álláspontot képvisel Horváth Richárd Mátyás király és Aragóniai Beatrix itineráriumát feldolgozó, a disszertációm védését követően megjelent művében (*Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458-[1476]–1490)*. História Könyvtár, Kronológiák, adattárak 12. Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 2. Budapest, 2011.) Ő is hangsúlyozza azonban, hogy „... egy fontos tényt nem veszíthetünk szem elől: Mátyás királyunk korából már nem egy-két napi-heti oklevélanyaggal számolhatunk, hanem olykor fél- vagy tucatnyi kiadvánnyal is. Így tehát az egy napon kelt oklevelek sora, illetőleg a több, egymás után kiadott iratok egybevágo adatai kiegészítő forrásokkal „szűrve” igencsak nagy valószínűséggel mutatják meg az uralkodó mozgási irányát”. A korábbi korszakokra vonatkozóan azonban az oklevélanyag kisebb mennyisége, a „szűrő” kontrollforrások hiánya, a pecsétek kevésbé differenciált, valamint a kancellária jegyzetek kezdetlegesebb használata sokkal nehezebbé teszi a *datum et actum* probléma megoldását és az uralkodó mozgási irányának valóságghú megrajzolását.